

УДК [811.111: 37.011.3 – 051] : [159:331.54]

О. С. Моїсєєва

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО
ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК КЛЮЧОВЕ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ**

У статті здійснено аналіз джерел, присвячених питанню формування професійної культури майбутнього вчителя іноземної мови. Виділено та проаналізовано основні якості та уміння, які повинен мати вчитель, та визначено етапи становлення майбутнього фахівця. Стаття містить аналіз понять «професійна компетентність», «мотивація», «професійний потенціал» тощо. У статті перераховано необхідні особистісні та професійні риси, без яких неможливим є становлення висококваліфікованого спеціаліста.

Ключові слова: професійна культура, комунікативні вміння, професійна відповідальність, педагогічна культура.

В статье проведен анализ источников, посвященных вопросу формирования профессионального становления будущего учителя английского языка. Выделены основные качества и умения, которыми должен владеть педагог, и определены этапы становления будущего специалиста. Статья содержит анализ понятий «профессиональная компетентность», «мотивация», «профессиональный потенциал» и т.п. В статье перечислены необходимые личностные и профессиональные качества, без которых становление высококвалифицированного специалиста является невозможным.

Ключевые слова: профессиональная культура, коммуникативные навыки, профессиональная ответственность, педагогическая культура.

This article presents the analysis of works dedicated to the issue of professional development of a future English language teacher. The main features and skills which the teacher should possess were distinguished and analyzed. The main stages of the development of future professional were determined. The article presents the analysis of concepts «professional competence», «motivation», «professional potential» etc. The important personal and professional qualities of future pedagogue were named.

Key words: professional culture, communicative skills, professional responsibility, pedagogical culture.

Актуальність теми дослідження. Якісні зміни у соціальній сфері викликають глибоке переосмислення змісту праці вчителя-вихователя, впровадження сучасних технологій у процес виховання та навчання, а також зміни в особливостях професійної діяльності педагога. Процес інтенсивної інформатизації суспільства в умовах глобальної інтеграції України в європейський освітній простір ставить нові завдання перед професійною освітою, суттєво змінюючи форми і методи роботи, що, в свою чергу, зумовлює значне підвищення вимог до рівня та якості підготовки майбутніх вчителів, особливо фахівців з іноземної мови. Це зумовлено тим, що іноземна мова є засобом міжнародного спілкування, і сучасний вчитель має не тільки досконало володіти предметом та методикою його викладання, а й відповідати всім критеріям висококультурної та освіченої особистості.

Сучасні педагоги покликані готувати фахівців із вищою освітою, які мають достатній рівень знань з іноземної мови, здатні до творчості, прийняття оптимальних рішень тощо. Професійне становлення відіграє особливу роль у процесі розвитку особистості молодого вчителя, його професійної свідомості, забезпеченні успіху в професійній діяльності. Саме на початкових етапах професійного становлення випускник вищого педагогічного навчального закладу стає суб'єктом нової для нього професійно-педагогічної діяльності, розпочинаючи практичне опанування її функціональним змістом.

Особистість вчителя займає провідну роль в освітньому процесі. Саме тому важливо зрозуміти сутність поняття професійного становлення майбутнього вчителя та виокремити основні чинники його формування тощо.

Під час дослідження цієї теми нами було використано праці Ю. Бабанського, С. Гончаренка, В. Давидова, Е. Клімова, З. Решетової, Л. Рубінштейна та ін., які містять переконливі висновки психологічної науки щодо розвитку розумових здібностей учнів, педагогічні теорії, які відображають тенденції професійного становлення педагога, провідні ідеї щодо діяльності загальноосвітньої й професійної школи. Також нами розглядається поняття «професійна культура» майбутнього вчителя іноземної мови. Для цього було використано дослідження О. Барабанщикова, Є. Бондаревської, О. Столяренко, Н. Кирилової, О. Рудницької тощо. Питання про місце світоглядної підготовки в системі педагогічної освіти було розглянуте Ю. Беляєвим, І. Богдановою, І. Підласим тощо. На творчому, дослідницькому характері педагогічної праці наголошували Я. Коменський, І. Песталоцці, А. Дістервег та ін.

Основною метою статті є висвітлення наукових поглядів і думок стосовно сутності і змісту професійного становлення педагога та виокремлення основних складових формування професійної культури майбутнього вчителя іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. В. Загвязинський вважає, що практична реалізація процесу формування готовності майбутнього вчителя до педагогічної діяльності є можливою лише тоді, коли вищі педагогічні заклади будуть формувати у студентів настановлення до педагогічної праці як творчої діяльності, розвивати готовність до формулювання та розв'язання задач творчого характеру в навчально-виховній роботі [5, с. 39]. Так, у видатного педагога-класика Й. Песталоцці ми знаходимо думку, що формування справжніх вчителів передбачає наявність захоплених цією метою людей, які стали тими, якими вони мають зробити своїх учнів [5, с. 109]. На підставі цього твердження вважаємо, що кожний викладач, кожний майбутній вчитель повинен бути творчою особистістю для того, щоб плекати цю якість у своїх вихованців.

Проте більшість вчених погоджуються, що рівень психолого-педагогічної, загальнокультурної та соціальної готовності вчителя-початківця залежить тільки від нього самого, його індивідуального освітнього досвіду.

Аналізуючи наукові праці таких учених, як І. Ісаєва та М. Ньюшенкової [6, с.181-182], ми помітили єдність їхніх поглядів стосовно питання структури професійної культури майбутнього фахівця як сукупності таких складників:

- 1) аксіологічного – представлений сукупністю цінностей, що створені людством і включені у цілісний процес освітньої та фахової діяльності на сучасному етапі розвитку суспільства;
- 2) технологічного – включає засоби й прийоми фахової діяльності;
- 3) особистісно-творчого – розкриває механізми оволодіння спеціалістом професійною культурою та розглядає фахову діяльність як творчий акт.

На думку деяких вчених (І. Підласий, С. Трипольська та ін.), основною характеристикою професійного становлення педагога є його професійний потенціал. Професійний потенціал вчителя дослідники розглядають як сукупність поєднаних у систему природних і набутих якостей, що визначають професійну спроможність фахівця виконувати свої професійні обов'язки на високому рівні, як сукупність педагогічних знань, умінь поєднано з розвинутою здатністю педагога активно мислити, творити, діяти, втілювати свої наміри в життя та домагатися запроєктованих результатів тощо [10, с. 6].

Пошуками різних підходів до визначення основних якостей педагога займається також дослідниця С. Болсун. Використовуючи напрацювання О. Горської, І. Зязюна, С. Омельченка, вона пропонує орієнтовний перелік умінь та навичок, яких має набути вчитель. Вони стосуються таких аспектів, як зовнішній вигляд, техніка рухів, володіння засобами навчання, культури і техніки спілкування, а також техніки розв'язання педагогічних конфліктів [1, с. 57].

Особистісні цінності людини відіграють неабияку роль у професійній діяльності фахівця будь-якої спеціальності. Особливо важливими вони є для вчителя. Як засвідчують численні дослідження, учні сприймають та оцінюють вчителя, передусім, як людину, особистість, а вже потім – як фахівця та наставника. Ми поділяємо позицію О. Рудницької, яка безпосередньо тлумачить педагогічну культуру як сукупність сформованих особистісних якостей учителя, що знаходять своє відображення у педагогічних вміннях і виявляються в різних аспектах професійних відносин і діяльності [10, с. 7]. Саме особистісний розвиток забезпечує глибоке ціннісно-вмотивоване ставлення вчителя до професійних обов'язків, зумовлює адекватне переживання ним процесів педагогічної діяльності в цілому.

Переорієнтація виховної роботи з урахуванням загальнолюдських ідеалів останніми роками стала домінуючим завданням. Основну увагу науковці приділяють нагромадженню та збагаченню емоційно-чуттєвого, сенсорного досвіду дитини, використовуючи при цьому яскраво виражені за експресією твори різних видів мистецтва. Важливим є й те, що складний процес естетичного виховання має здійснюватися не лише на уроках образотворчого мистецтва, музики та хореографії. Тому сучасному вчителю мають бути притаманні усі риси естетично розвинутої людини. Серед важливих якостей педагога можна відзначити ерудицію людини, розуміння нею творів мистецтва, позитивні якості характеру, моральну відповідальність, художній смак тощо [10, с. 56]. Разом із тим вчитель повинен вміти використовувати свій естетичний арсенал з метою всебічного формування своїх вихованців. А це, безумовно, потребує додаткових спеціальних знань, умінь та навичок. Тому в процесі становлення вчителя особистісні та професійні цінності за своєю значущістю для навчально-виховної роботи з дітьми можемо розглядати як рівнозначні.

Ю. Калютін виділяє три групи особистісних якостей, які мають для педагога професійну значущість. Першу групу складає розвиток у педагога емпатії, тобто здатності розуміти внутрішній світ іншої людини, проникати в його почуття, співпереживати їм. Наступною важливою якістю є здатність до активного впливу на учня – динамізм особистості, який виявляється в ініціативі, гнучкості й в можливості педагога пристосовуватися до змін ситуації і розробляти в зв'язку з останніми необхідну

стратегію педагогічних впливів. Крім того, педагог повинен мати високорозвинену здатність «володіти собою» [9, с. 92].

Особливе місце у професійній діяльності викладача посідають такі цінності, як комунікативні вміння – способи комунікативної діяльності особистості на основі набутих знань про спілкування. Необхідно не тільки самому володіти вмінням говорити виразно, емоційно, вдало використовуючи міміку, пантоміму, жести, а й навчати цьому учнів. Особливо важливі вміння пов'язані з експресивністю мовлення. Для вчителя іноземної мови володіння інтонацією, регістрами голосу має особливе методичне й навчальне значення. Учителю повинен володіти також культурою іноземної мови, а саме нормами мовленнєвої поведінки та мовленнєвого етикету. Ефективно комунікативні вміння формуються на основі принципів і правил етикету.

Також вченими було виокремлено складники ідеального педагога національної школи. Зокрема, І. Підласий та С. Трипольська визначили, що вчитель має враховувати риси людини як особистості, працівника та фахівця. Відповідно, вчитель є носієм високоморальних якостей; він є активним учасником громадського життя з активною життєвою позицією, сформованою національною свідомістю та самосвідомістю. Як працівник, педагог має визначати мету діяльності та сприяти її реалізації, систематично підвищувати власну кваліфікацію, відзначатися загальною ерудицією та обізнаністю. Крім того, як фахівець учитель повинен мати знання з педагогіки та психології, володіти технологією навчання та виховання, вмінням організовувати пізнавальну діяльність учнів тощо [11, с. 8].

На думку А. Ситника, професійна культура вчителя містить у собі такі складові, як загальна культура, педагогічна культура, етична культура, естетична культура, філософська культура тощо [12, с. 32]. Звідси, професійна культура – сукупність загальної культури особистості і професійних знань з основних напрямів педагогічної діяльності – теорії і методики викладання предмету, педагогіки як науки про виховання, вікової і соціальної психології, вікової фізіології, філософії та соціології – та вміння застосовувати ці знання у педагогічній практиці.

У сучасній американській педагогіці існує спеціальний термін «ефективні вчителі». Їх відрізняє унікальна комбінація особистісних якостей (за А. Комбасом), які постають як суб'єктивні передумови професіоналізму в педагогічній роботі [9, с. 93]. Для «ефективних вчителів» внутрішня, психологічна сторона справи є набагато важливішою за зовнішню. Спочатку педагог прагне зрозуміти точку зору іншої людини, а потім вже діяти з урахуванням цього розуміння. Завдяки глибинному сприйняттю обраної професії, такий вчитель вважає, що учні та їхні реакції є для нього більш значущими, ніж речі і формальні ситуації; педагог впевнений, що учні здатні адекватно розв'язувати свої життєві проблеми, людина для нього завжди є особистістю (незалежно від віку), яка має гідність.

Професійна культура педагога поєднує в собі елементи формального (наслідування нормам, інструкціям, прийомам) та неформального (творчість, індивідуальність, імпровізація) плану. Найчастіше ці елементи взаємопов'язані та органічно переходять один в одне. Проте, як стверджує П.К. Енгельмейер, «хороший педагог тим і відрізняється від ремісника, що, тоді як останній керується лише стереотипними прийомами, перший бере за основу індивідуальні особливості вихованця і до них «адаптує» свій ідеал людини» [7, с. 9].

Формування професійно-педагогічної культури – це лонгітюдний процес, який проходить декілька етапів і триває протягом усього періоду професійно-педагогічної діяльності, розвиваючись під впливом різноманітних соціокультурних та індивідуально-психологічних факторів. Зокрема, особистісні якості людини формуються з раннього дитинства і є предметом розвитку в індивіда протягом всього його життя. Становлення професійних якостей людини частково відбувається в процесі навчання, профорієнтаційної роботи, а далі – під час професійної підготовки у вищій школі та здійснення фахівцем професійної діяльності. Педагог, зазнаючи постійного впливу навколишнього макро- та мікрокультурного середовища, засвоює окремі його елементи і стає носієм декількох макро- і мікрокультур: культури своєї країни, окремої етнічної культури, професійної культури та ін.

Кожен компонент професійної культури має як загальні характеристики, властиві всім представникам педагогічної діяльності, так і специфічні – для педагогів різних країн, національностей, професійних груп, у тому числі – груп учителів різних предметів. Професійна культура вчителя іноземної мови відрізняється особливими компонентами, пов'язаними з його професійною діяльністю. Він повинен бути спеціалістом не лише у галузі методики викладання іноземної мови, а й досліджувати та вивчати культуру однієї чи декількох зарубіжних країн, народи яких розмовляють мовою викладання. Протягом усього навчального процесу викладач іноземної мови повинен виконувати функцію носія вітчизняної та зарубіжної культур, показувати різноманітні аспекти культур інших країн, сприяти їх розумінню та осмисленню, долучати учнів до процесів пізнання традицій та звичаїв тощо.

Становлення педагога значно залежить від мотивації особистості. Мотиви та мотивація розглядаються у науці як причини, що визначають вибір спрямованості поведінки та діяльності суб'єкта [8, с. 135]. Педагогічна діяльність у сучасних умовах – це складний процес, складовими якого є правиль-

ний вибір мети і завдань, вивчення і глибокий аналіз досягнутого рівня навчально-виховної роботи, система раціонального планування, організація діяльності учнівського і педагогічного колективу, вибір оптимальних шляхів з метою підвищення рівня навчання і виховання, ефективний контроль діяльності школярів.

Е. Горбунь визначає професійну відповідальність як необхідну складову становлення майбутнього педагога. Професійна відповідальність при цьому визначається як усвідомлення фахівцем соціальної значущості своєї діяльності, чітке усвідомлення своїх професійних функцій, володіння вміннями та навичками педагогічної роботи, самостійність та творче ставлення до роботи [2, с. 108]. Формування професійної відповідальності – це досить тривалий процес, адже на його шляху виникають певні труднощі, зокрема відсутність чітких рекомендацій щодо проведення занять із педагогічних дисциплін та організації практичної діяльності з метою підвищення якості формування професійної відповідальності майбутнього вчителя.

Практична підготовленість педагога означає сформованість у нього готовності діяти у конкретній навчальній ситуації, застосовуючи відповідні обставинам засоби, методи та прийоми виховної діяльності. Також до практичної підготовленості зараховують і технологічну обізнаність фахівця.

З метою забезпечення повноцінної професійної підготовки вчителя необхідно мати досить повне уявлення щодо складу і структури тих цінностей, які вважаються психолого-педагогічними передумовами творчої педагогічної діяльності. Таке уявлення конче необхідне наставникам майбутніх педагогів, тобто викладачам, адже без нього неможливим є забезпечення цілеспрямованого формування особистості вчителя, передусім – педагогічне керівництво цим процесом [4, с. 121]. Воно потрібне й самим майбутнім педагогам, адже без такого уявлення неможливою є повноцінна організація їх професійного самовиховання.

Важливими складовими становлення майбутнього педагога є професіоналізм та прагнення до самовдосконалення. Необхідність постійного поглиблення знань зумовлена швидким розвитком науки і суспільства, неможливістю забезпечення фахівця знанням «на все життя». Саме тому для того, щоб відповідати сучасним стандартам та вимогам власне своєї професії, вчитель обов'язково повинен мати навички самостійної роботи, спрямованої на поліпшення знань власної мови та культури.

У процесі підготовки майбутнього педагога до роботи з молоддю важливу роль відіграє професійна компетентність, що формується під час вивчення педагогічних дисциплін. Її становлення відбувається через систему умінь, спрямованих на одержання конкретного результату професійної діяльності. Звідси до основних умінь, якими має володіти педагог, можна зарахувати:

- конструктивні – уміння реалізовувати поставлені завдання, добирати відповідні методи та прийоми виховної роботи, визначати мету та засоби вдосконалення власної діяльності;
- гностичні – уміння аналізувати наукову літературу; чітко визначати характеристики педагогічної ситуації та її вплив на розвиток і формування особистості; правильно сприймати та аналізувати соціальне життя та проблеми учнів;
- комунікативні – уміння налагоджувати спілкування з учнями, виявляти педагогічний такт, емпатію, делікатність та терпимість;
- оцінні – уміння оцінювати власну діяльність та її результати, контролювати свою поведінку та психічний стан своєї особистості;
- організаторські – уміння сформувати високорозвинений учнівський колектив, фасилітувати індивідуальний розвиток особистості, спільно з учнями організувати різноманітні заходи тощо [4, с. 21].

Висновки. Таким чином, професійне становлення вчителя є складним процесом, який має низку етапів та складових. До складових професійного становлення майбутнього педагога можна зарахувати професійні та особистісні риси, які є досить важливими для цього фахівця. Формування професійного становлення педагога розпочинається з розвитку людини як особистості, продовжується у школі та вищому навчальному закладі, у робочому колективі тощо та триває протягом всього життя. У зв'язку з цим, становлення педагога як професіонала має бути спеціальним напрямком роботи кожного вищого педагогічного закладу. Щодо культури та майстерності вчителя, про це можна стверджувати з огляду на результати його практичної діяльності. Аналіз професійного становлення педагога може відбуватись у філософському, психологічному, соціальному та педагогічному контексті, адже ця тема є багатоаспектною, а тому вимагає подальшої розробки та опису в майбутніх публікаціях.

Література:

1. Болсун С. А. Модель ідеального вчителя [Текст] // Рідна школа. – 1999. – № 2. – С. 55–60.
2. Горбунь Е.Л. Формування професійної відповідальності майбутніх вчителів під час вивчення педагогічних дисциплін [Текст] : сборник наукових трудов / Е. Л. Горбунь // Нові технології навчання / [Редкол. : Б. І. Холод (гол. ред.) та ін.]. – Київ : НМЦВО, 2000. – Вип. 27. – С. 104–110.
3. Гусинский Э. Н. Введение в философию образования [Текст] / Э. Н. Гусинский, Ю. И. Турчанинова. – М. : Высш. школа, 2000. – 112 с.

4. Дубасенюк О. А. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності: монографія [Текст] / О. А. Дубасенюк, Т.В. Семенюк, О.Є. Антонова – Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 2003. – 193 с.
5. Загвязинский В.И. Педагогическое творчество учителя [Текст] / В. И. Загвязинский – М. : Педагогика, 1987. – 159 с.
6. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя: [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / И. Ф. Исаев. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 208 с.
7. Кан-Калик В. А. Педагогическое творчество [Текст] / В. А. Кан-Калик, Н. Д. Никандров – М. : Педагогика, 1990. – 170 с.
8. Крылова Н. Б. Формирование культуры будущего специалиста [Текст] / Н. Б. Крылова – М. : Высш. школа, 1990. – 142 с.
9. Литвиненко С. А. Діагностика готовності майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності // Оновлення змісту і методів психології освіти та професійної орієнтації. – Вип. 29. – Рівне : РДГУ, 2004. – С. 91–96.
10. Рудницька О. П. Сприйняття музики і педагогічної культури вчителя [Текст] / О. П. Рудницька. – К. : КДП, 1992. – 96 с.
11. Савченко О.Я. Ціннісні орієнтації шкільної освіти [Текст] // Філософія освіти XXI століття: проблеми і перспективи : Зб. наук. пр. за матеріалами методологічного семінару. Вип. 3. – К. : Знання, 2000. – 108 с.
12. Ситник А.П. Профессиональная культура учителя: исторические аспекты проблемы [Текст] // А. П. Ситник. – К. : Знання, 1998. – №1. – С. 30–39.